

Xavi Amat Montejinos

DEPARTAMENT DE GEOGRAFIA HUMANA, UNIVERSITAT D'ALACANT

UN RECORREGUT TOPOGRÀFIC PEL PETRER DE 1898

Els topògrafs d'un altre temps disposaven de mitjans tècnics limitats per a exercir la seua tasca, una manca que compensaven amb el reconeixement minuciós i precís del terreny que estudiaven. En absència de fotografia aèria, d'imatges de satèl·lit o de la més moderna tecnologia GPS, la cartografia del passat superposava detalls geogràfics més o menys fiables amb la capacitat d'entendre i representar l'espai per part del cartògraf.

És cert que els mapes antics poden oferir un territori descompensat i incomplet, i és molt fàcil dubtar sobre el seu rigor científic, provar els seus buits i demostrar els seus errors. Però el que no es pot negar és l'evident esforç realitzat per a representar per primera vegada determinats espais, de forma tècnica i humana, considerant a més la conflictivitat associada al mesurament o divisió de terrenys, un problema que segueix sent habitual en el quefer topogràfic actual. A més, és indiscutible l'alta qualitat estètica que generalment ofereixen els mapes antics, als quals se sol revelar no solament la capacitat per sistematitzar els fenòmens geogràfics, sinó també la vocació artística dels qui signaven aquells mapes.

L'interès pels mapes antics és inqüestionable per a entendre l'evolució dels llocs, però també del mateix art de confeccionar mapes. Afortunadament, la millora tecnològica en el tractament de la informació geogràfica està possibilitant obtenir una cartografia pràcticament a escala i en temps reals, però també està permetent redescobrir i adaptar velles cartografies, adequant el seu estudi amb les eines d'anàlisi més modernes.

Des de dates recents, l'Institut Geogràfic Nacional¹ i altres servidors cartogràfics oberts² estan fent ac-

cessibles a través d'internet un important volum de mapes antics que fins ara només era possible consultar als arxius. Entre els recursos publicats es troba una col·lecció cartogràfica d'enorme qualitat tècnica i ambiciosa cobertura espacial. Es tracta dels "Bosquejos planimètricos por términos municipales mandados formar por la ley de 24 de agosto de 1896". Aquests esbossos són el resultat dels treballs topogràfics que es van desenvolupar a la fi del segle XIX i al llarg de les primeres dècades del XX, amb l'objectiu de comptar amb una imatge completa del territori espanyol a escala 1:25.000. Malgrat que la seua finalitat original era la gestió cadastral, aquesta cartografia ha sigut determinant en l'evolució de la informació geogràfica a Espanya, i sens dubte constitueix la base dels posteriors mapes topogràfics editats per diferents organismes.

L'esbós planimètric original de Petrer va ser finalitzat el 19 d'abril de 1898 i comprovat per l'oficial del Cos de Topògrafs Gustavo de Heredia el dia 29 del mateix mes. Es tracta d'un conjunt de tres fulls que abasta tota la superfície municipal, i que arreplega un important nombre de topònims, fites geogràfiques, edificacions, camins i altres elements del territori petreri de finals del XIX.

L'objectiu d'aquestes línies és introduir alguns dels elements de l'esbós planimètric de Petrer que, des de l'òptica de l'anàlisi geogràfica actual i des de la curiositat per l'evolució històrica del paisatge petreri, han despertat un interès inicial per aquesta cartografia.

Figura 1. Components de la comissió militar que va realitzar l'alçament topogràfic als camps de Petrer durant l'estiu de 1947. Font: Autor.

UN MÍNIM CONTEXT HISTÒRIC DELS "BOSQUEJOS PLANIMÉTRICOS"

L'evolució del cadastre espanyol al llarg del segle XIX és una manifestació més de les contradiccions d'un país en el qual els successius impulsos per crear un Estat modern col·lisionen amb la resistència dels estaments dominants de la societat que concentren la propietat de la terra³. El règim fiscal a Espanya necessitava un inventari de béns immobles complet, actualitzat i fiable, que descobriera el sistema de frau tolerat dels amillaments⁴, on la riquesa imposable depenia de l'extensió superficial dels béns registrats, i donava lloc a un registre cadastral replet d'ocultacions i influït pels terratinents locals.

Per a solucionar la qüestió cadastral, evitar la creixent ocultació per part d'ajuntaments i propietaris, i conèixer amb exactitud la base imposable de cada contribuent com a base d'un sistema tributari eficaç i equitatiu, en les dècades finals del segle XIX l'Estat va iniciar una reforma cadastral recolzada en un exhaustiu alçament topogràfic dels municipis espanyols, prioritjant en la rigorosa divisió i amollonament dels termes municipals, i establint noves cartilles avaluatòries sobre les terres de cultiu i els seus aprofitaments (superant el desfasament dels amillaments), basades en la representació gràfica sobre planimetries topogràfiques.

Encara que aquest conjunt de reformes es va iniciar a partir dels anys 1870 amb la modernització dels sistemes geogràfics i estadístics de l'Estat⁵ i l'aplicació de diferents lleis i reglaments, els treballs planimètrics es van

dilatar al llarg de huitanta anys, fins que en la dècada de 1950 es va generalitzar l'alçament a partir de fotografia aèria⁶. Documentalment i informativament, el resultat d'aquestes reformes va ser extraordinàriament productiu, ja que va oferir per primera vegada una imatge completa, bidimensional i amb propietats mètriques de tot l'Estat espanyol. Una labor topogràfica que culminaria amb l'edició del Mapa Topogràfic Nacional a escala 1:50.000, els fulls finals del qual, editats després de la Guerra Civil, han tingut una importància definitiva per al coneixement i enteniment del territori espanyol.

Aquest "descobrimet topogràfic" a escala municipal s'inicia a Petrer a partir de 1871, quan s'apliquen les primeres partions respecte a Saix i Agost⁷, i es perfecciona en les dècades següents amb l'alçament planimètric i la definitiva delimitació del terme municipal, reflectit en les diferents actes de partió i els esbossos planimètrics emparats per la llei de 24 d'agost de 1896⁸. Així, durant la dècada de 1890 la qüestió cadastral va tenir una gran repercussió a Petrer, i encara que el sistema d'amillaments seguiria estant vigent al 1900⁹, a inicis del segle XX ja s'havia iniciat una reforma cadastral i tributària que posteriorment quedaria reflectida a l'Avanç Cadastral de 1917.

No obstant això, el gran salt qualitatiu per al coneixement del territori i de la informació geogràfica de Petrer vindria amb els reconeixements amb finalitats militars i defensives, duts a terme mitjançant expedicions de camp de l'exèrcit (Figura 1) o les conegudes sèries dels vols americans de mitjans dels 1940 i 1950.

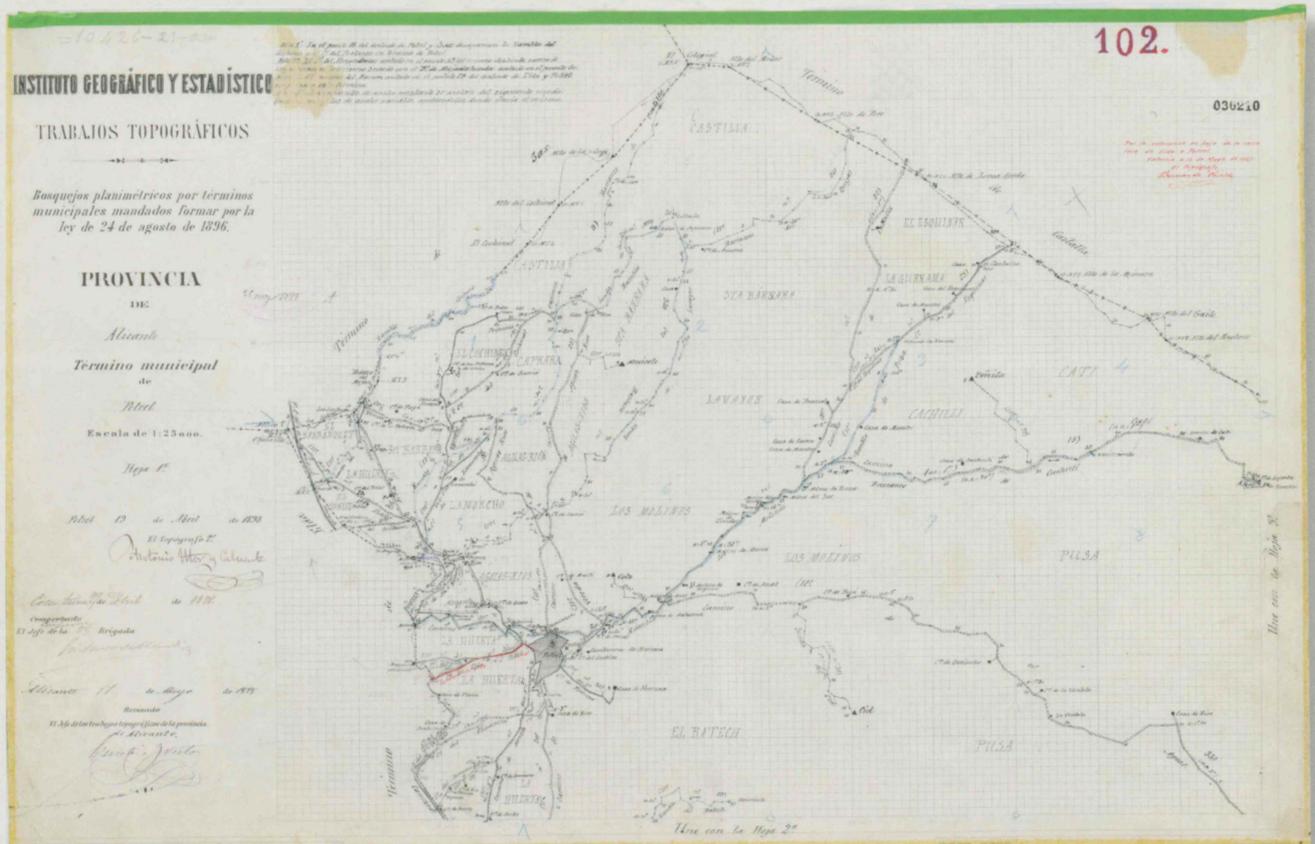

Figura 2. Fulla 1a de l'esbós planimètric de Petrer de 1898. Font: Institut Geogràfic Nacional.

L'ESBÓS PLANIMÈTRIC DE PETRER DE L'ANY 1898

La cartografia cadastral i topogràfica del segle XX a Espanya és deutora de l'exhaustiu treball realitzat pel cos de topògrafs que va iniciar els primers treballs topogràfics de naturalesa científica a partir de 1896. A Petrer, aquests treballs es van realitzar entre setembre de 1897 i abril de 1898, i el resultat va ser la culminació oficial de les divisions amb els sis municipis veïns de la vila, i l'edició dels tres fulls que componen l'esbós planimètric de Petrer.

L'esbós planimètric de Petrer ha de considerar-se com el primer mapa topogràfic municipal a escala 1:25.000. Com ja s'ha comentat, es compon de tres fulls; el primer d'ells és el que cobreix una major part de la superfície municipal (Figura 2).

Cadascun dels fulls incorpora la informació següent:

- La cartella de l'esbós, amb la referència a l'Institut Geogràfic i Estadístic i a la llei que l'emparava, al costat de les dades del municipi, província, a més de les signatures dels topògrafs i el cap provincial dels treballs.
- La taca cartogràfica, on s'aprecien les partions intermunicipals, les fites numerades i l'itinerari seguit durant els treballs de camp.
- Els detalls planimètrics, com fites, barrancs, camins, assegadors, edificis singulars, edificis habitats, nuclis urbans, etc., acompanyats de la toponímia corresponent.

- Altres detalls com a números (corresponents als punts on se situaven els aparells de mesurament) o anotacions amb observacions dels mateixos topògrafs.

La informació es representava principalment en negre, reservant el color blau per a la identificació de la xarxa hidrogràfica. Si es produïa alguna modificació posterior (com en el cas de Petrer amb la incorporació de la carretera a Elda) s'utilitzava el color roig.

De la lectura inicial de l'esbós planimètric de Petrer destaquen elements com la detallada divisió del terme en partides rurals (malgrat les irregularitats en la seua identificació toponímica), la precisa caracterització de la xarxa hidrogràfica principal, el posicionament correcte de nombroses cases de camp, o la densitat de camins que arribaven i partien des d'un nucli urbà que, al mateix temps, mostrava una estructura molt diferent a l'actual.

Però si hi ha una qüestió que d'entrada crida poderosament l'atenció és la delimitació precisa del terme municipal. De fet, si els treballs topogràfics iniciats en 1897 tenien una funció prioritària aqueixa era la determinació dels límits i extensió municipals, amb un objectiu que no era altre que evitar l'ocultació de terrenys i l'eradicació del frau. D'aquesta manera, abans d'iniciar el treball de camp les brigades havien de posar d'acord els diferents ajuntaments per a delimitar el terme, qüestió que no era simple, ja que molts ajuntaments encara

seguien (en alguns casos com Petrer, encara hui perduren) discutint la seua jurisdicció i terme¹⁰.

El treball topogràfic en aquesta època era òbviament manual. El procediment pel qual es van determinar les línies límit intermunicipals, els camins, així com les diferents fites geogràfiques era el dels itineraris amb brúixola. Açò implicava un coneixement minuciós de cada terme municipal, i de tots aquells elements necessaris perquè la brúixola poguera tenir els seus punts de referència per a la triangulació i correcte posicionament dels elements territorials. El resultat s'aprecia en el mateix mapa, on es pot observar la línia límit al costat d'una altra línia irregular, corresponent al recorregut seguit per les comissions de reconeixement i als punts de fixació. Es tractava d'una tasca realment complexa, tant per les pròpies dificultats tècniques que imposava el terreny (especialment en zones accidentades com els Cotxinets, el Pic del Frare o l'Alt i la Mama del Sit), com pels enfrontaments entre ajuntaments i veïns per la possessió de les terres.

El relat i transcripció de les diferents comissions que van tenir lloc entre l'estiu de 1897 i la primavera de 1898 han sigut recopilades per Luis Villaplana i publicades en la web *Petreraldia.com*¹¹. De la lectura d'aquestes crida l'atenció la minuciositat i perfecció d'aquests treballs. Tal és la precisió de les línies establides llavors

que encara avui són considerades com les més exactes. A més, la posició de les fites que en aquest mapa s'indicava ha sigut la base per a resoldre recentment els litigis existents sobre les línies límit intermunicipals de Petrer amb Montfort¹² i Elda¹³.

Després d'analitzar cartografies posteriors, sembla demostrat que la fidelitat de l'esbós de 1898 en la delimitació municipal no ha tingut continuïtat en mapes topogràfics i cadastrals. De fet, prenent com a exemple la línia intermunicipal entre Petrer i Castalla, s'ha comparat l'esbós de 1898 amb el mapa topogràfic de 2005; tots dos s'han solapat amb una ortofoto actual; i a més s'ha realitzat la consulta a persones coneixedores del territori per a determinar la posició de les fites. El resultat d'açò pot apreciar-se en la Figura 3, en la qual s'observa la ubicació d'una de les fites i la seua posició respecte a la línia intermunicipal en 1898 i en 2005. Mentre que en el primer cas coincideixen la fita i la línia, en el segon hi ha un desfasament d'aproximadament 35 metres favorables al terme de Castalla.

A més de la delimitació municipal, els esbossos aporten una àmplia informació sobre carreteres i camins, igualment precisos quant al seu recorregut, i en aparença ben diferenciats, la qual cosa permet imaginar la importància que cadascun d'aquests poguera tenir en el llindar del segle XX. D'aquesta manera, ja en 1898

Figura 3. María, "la de la Casa Castalla", ens assenjala la posició d'una fita en la zona coneguda com el Trosset Blanquet que separa Petrer de Castalla. A la dreta s'aprecia la seua posició respecte a la línia intermunicipal en l'esbós de 1898 i en el mapa topogràfic de 2005. Font de la cartografia: Institut Geogràfic Nacional.

Figura 4. La superposició de l'esbós de 1898 amb l'ortofoto actual revela el traçat de l'antic camí de Petrer a Catí. S'observa com, partint de la rambla de Puça a l'altura de la Llima de Baix, el camí es dirigeix cap a la Cova d'Enrique Amat, per a posteriorment arribar a la finca del Catxuli a través dels Riberos. Posteriorment, el camí coincidiria amb la pista l'actual que condueix al Collado d'Amorós. Es tracta d'un camí abandonat i poc conegut, que mostra peculiaritats molt interessants, com els marges que en alguns trams delimita el camí i algunes marques identificatives que hi apareixen. Font la cartografia: Institut Geogràfic Nacional.

s'aprecien alguns vials que són avui eixos importants que parteixen des del centre urbà com el "Camino de Salinetas" (avinguda de Salinetes), el "Camino de Novelda a Petrel" (Avinguda Bassa Perico), el "Camino de Guirná" (Avinguda El Guirnei) o el "Camino de Elda a Petrel". Així mateix, destaquen alguns camins que han respectat el seu traçat tradicional com el "Camino de Agost" o, parcialment, la "Carretera de Ocaña", però també altres camins que avui perduren com a senderes o, senzillament, són ja impracticables.

Així, convé assenyalar la importància de l'esbós planimètric com a font per a la identificació dels camins tradicionals a Petrer. D'aquesta manera, si es compara la cartografia de 1898 amb l'ortofoto actual, és possible reconèixer alguns destacats camins del passat com va ser el "Camino de Catí" en el seu traçat original, el qual connectava la vall de Puça amb el paratge del Catxuli a través dels Riberos, dissortat per un camí que conserva l'essència dels antics camins de ferradura (Figura 4). D'igual manera sembla succeir amb el "Camino de Castalla" o el "Camino de Aguas Ríos", els quals mos-

tren sensibles diferències respecte als traçats que actualment es coneixen i transiten, però que sens dubte assenyalen el recorregut més curt i el pas natural entre diferents punts de l'entorn de Petrer.

A més dels camins que atendien principalment els desplaçaments de persones, els esbossos planimètrics també arreplegaven les vies pecuàries que articulaven el desplaçament dels ramats tant a l'interior dels municipis com entre diferents regions de la península. No obstant açò, aquesta informació sembla incompleta per al cas de Petrer, on només és possible reconèixer amb nitidesa les denominades "Vereda de las Pedreras" i "Vereda de Aguas Ríos", que no són sinó dos trams del mateix Assegador de Petrer, que travessa el municipi de nord a sud.

Aquest fet tal vegada podria ser indicatiu de la reculada que, ja en aquells dies, començava a patir l'activitat ramadera i transhumant a Espanya. En qualsevol cas, també podria deure's a un error per omissió dels mateixos topògrafs. En aquest sentit, és cridaner que, sent els mateixos topògrafs els autors de l'esbós d'Elda (finalitzat a l'octubre de 1897, uns mesos abans que

el de Petrer), la “Cañada Real de Andalucía a Valencia”, que travessa Elda pel seu extrem nord i desemboca a l'altura del Chorrillo a Petrer, sí aparega en l'esbós planimètric d'Elda i, al contrari, no hi haja rastre d'esta al de Petrer, quan, lògicament, hauria d'estar senyalitzada en la zona identificada com “El Barranquet” (Figura 5). Siga com fóra la circumstància que va motivar aquest oblit, el que s'ha de destacar és la necessària prudència a l'hora d'estudiar mapes antics.

Els errors i omissions són també freqüents en l'ús d'alguns topònims. Tal vegada els més importants s'identifiquen en la denominació d'algunes zones, en l'equivocada ubicació de certes partides rurals o en l'oblit d'unes altres. Així per exemple, crida l'atenció rètols com “Caprara”, Lavayor” o “L'Esquinar”, substituint la “l” per la “r” (qüestió que, tal vegada, podria tenir alguna relació amb confusió en la denominació “Petrer” i “Petrel” que se sol generar entre la població forana, com era el cas dels topògrafs encarregats dels treballs). També destaca el dubtós posicionament de topònims com “Sta. Bàrbara”, que apareix fins a tres ocasions, coincidint amb altres àrees que correspondrien a Caprara i l'Avaiol. “La Gurrama” apareix sobre la partida de l'Esquinal, “els Molins” sobre l'Almadrava i “Lavayor” sobre Puça. El rètol de “Pusa” apareix, a més, excessivament allunyat de la seua vertadera àrea d'influència, se'l localitza aproximadament a l'altura del Comptador de Sit i a l'entorn dels Penyes de Tireu (un error de posicionament que han heretat posteriors mapes topogràfics). Per la seua banda, algunes partides rurals importants quant a producció agrària com en nombre d'habitants no apareixen a l'esbós, és el cas del Palomaret, l'Almadrava, el Perrió o l'Almafrà.

No obstant això, cal recordar que la finalitat principal d'aquests treballs topogràfics responia més a interessos cadastrals i recaptadors que als estrictament topogràfics. La topografia podia entendre's principalment com el recurs usat per l'Estat per a perseguir el frau i l'ocultació de propietats i terrenys, especialment d'aquells més productius des del punt de vista agropecuari. La topografia era per tant un objectiu desitjat pel Ministeri d'Hisenda, i els seus resultats eren considerats instruments i recursos tècnics per a impedir aquesta situació¹⁴. És per açò pel que l'esbós planimètric ofereix una informació tan detallada dels habitatges rurals, tant en la seua ubicació com en la seua denominació.

Figura 5. Detall dels esbossos planimètrics d'Elda i Petrer en la zona del Chorrillo. Ací es pot observar la “desaparició” de la Cañada Real d'Andalusia a València en la seua entrada al terme municipal de Petrer. Font de la cartografia: Institut Geogràfic Nacional.

Però, igual que en la resta dels municipis del País Valencià, l'esbós de Petrer no va estar del tot complet a causa de la falta de la delimitació de les masses de cultiu i els detalls sobre la seua tipologia i producció. Detalls que s'afegiren a posteriors cartografies.

Al marge d'aquesta qüestió, el que destaca és l'important nombre d'edificacions fora del nucli urbà que s'identifiquen Petrer, fonamentalment al voltant dels eixos viaris. Després del buidatge del plànol, s'han identificat 66 edificacions corresponents a cases, molins, ventes i altres tipologies, i la seua anàlisi és interessant per a reconèixer tant l'estructura de la propietat en el Petrer de 1898, com per l'evolució posterior de les mateixes cases i el seu entorn rural (Figura 6). Per contra, també es detecta una manca d'altres finques significatives de l'època com pogueren ser el Calafate o la Capellania, probablement per la seua localització allunyada dels principals camins.

Com pot apreciar-se, la denominació de les cases rurals fa referència majoritària a noms i cognoms que reflecteixen fidelment la propietat de la terra a Petrer i l'existència d'un important nombre d'hisendats que, durant el segle XIX, van anar acumulant terres de resultes dels processos desamortitzadors. Així per exemple, els tres majors propietaris en 1900, Óscar Porta, Ramón Mestre i Pascual Juan¹⁶, apareixen reflectits tant en la “Casa de Óscar” i “Sierra de Óscar”, en les diverses cases de “Mestre”, situades principalment en l'Esquinal i Puça, o la “Casa de Pascual”, també en Puça. Altres cognoms destacats són els Amat, Payá, Sarrió o Rico.

Algunes d'aquestes cases han conservat la denominació que ja apareix en el plànol de 1898, facen referència a persones concretes (Cortés, Martí i el Tio Pau) o no (la Foradà, les Coves, les Pedreres Altes, el Poblet, etc.). En pocs casos el rètol de les cases feia referència al seu topònim tradicional, com “Casa del Reventón”, “Casa de Ferrusa”, “Casa de L'Esquinar” o “Venta y

BOSQUEJOS PLANIMÉTRICS (1898)	MAPA TOPOGRÀFIC NACIONAL 1:50.000 (1947 - 1955)	MAPA TOPOGRÀFIC NACIONAL 1:25.000 (2005 - 2008)	PETRETER TIERRA Y CIELO (2005)
C ^a Amat	-	Casa de Amat	-
C ^a de Amat	Ginebre	-	-
C ^a de Amat	C. de Amat	-	-
C ^a de Amat	C. de Amat	-	-
C ^a de Amorós	-	-	Casa Valero
C ^a de Basalo	Huerta Nueva	-	-
C ^a de Cortés	C. de Cortés	-	Casa Cortés
C ^a de Garriche	-	Casa de Garrinxo	Casa Garrintxo
C ^a de Guirná	-	-	-
C ^a de Guirná	-	-	-
C ^a de la Venteta	-	Cases de les Ventetes	Racó del Xoli
C ^a de Laforda	C ^a Foradada	Casa Foradada	Casa de la Foradà
C ^a de Lamorchó	C ^a Amarchal	-	-
C ^a de Martí	-	Casa Martí	Caseta Martí
C ^a de Payá	-	Casa de Payá	Casa de Paco González (Casa del Tio Marino)
C ^a de Payá	-	-	-
C ^a de Payá	-	-	Alcoleja
C ^a de Pedro Juan	C ^a de Pedro	Casa de Paco de Cochinet	Casa de Paco del Cotxinet
C ^a de Plácido	-	-	-
C ^a de Rico	La Horteta	Almafrá	-
C ^a de Sarrió	-	-	-
C ^a de Sarrió	-	-	-
C ^a del Castillo	-	-	-
C ^a del Pantano	-	-	-
C ^a del Poblet	-	-	-
C ^a del tío Pau	-	Casa del Tío Pau	Casa del Tio Pau
Cantareria de Román	-	-	-
C ^a s de la Pedrera	C ^a de Enmedio	Casa de Enmedio	-
C ^a s de las Cuevas	-	-	Casa de les Coves
C ^a s de las Pedreras de arriba	C ^a de las Pedreras	Casa del Germanillo	Casa de les Pedreres Altes
C ^a s de Quero	-	-	Bassa el Moro
C ^a s del Poblet	-	Pedrera del Chopo	El Poblet
Casa	-	Casa de l'Avaiol	Casa de l'Avaiol de Baix
Casa	-	-	-
Casa de Cachuli	C ^a El Cachuli	-	Casa del Catxuli
Casa de Castalla	-	Casa de Castalla	Casa de Castalla
Casa de Cavezo	-	-	La Lloma Alta
Casa de Ferrusa	C. de Ferrosa	-	Casa de Ferrusa
Casa de Justo Juez	El Campico	-	-
Casa de Luciano	-	-	-
Casa de Maestre	C ^a de La Loma	Casa de la Loma	La Lloma de Baix
Casa de Maestre	C ^a de Urrama	Casa de la Gurrama	Casa de la Gurrama
Casa de Maestre	-	-	Casa de l'Esquinal del Pla de Manel
Casa de Óscar	C. de Óscar	Casa d'Óscar	Casa del Llop (Casa d'Óscar)
Casa de Pascual	Casa del Rancho Grande	Casa del Rancho Grande	Rancho Grande
Casa de Pérez	-	-	-
Casa de Plaza	-	-	-
Casa de Rico	C ^a del Tío Marcos	Casa del Tío Marcos	Casa de Marcos
Casa de Rico	C. de Rico	-	-
Casa del Esquinar	-	Casa de los Pinos	Casa dels Pins
Casa del Francés	C ^a Francisco	Casa Francisco	Casa del Tio Maso
Casa del Reventon	C. del Reventón	Casa del Reventó	El Reventó
La Venteta	La Venteta	-	-
M ^o de Rico	-	-	Molí de l'Assut
Molino de Amat	-	-	-
Molino de Higinio	-	Molí de Higinio	Molí Pinxe
Molino de Macia	-	Molí de Macià	La Calera
Molino de Mahoma	-	Coves del Riu	Molí de Mandurria
Molino de Ponca	C ^a Molino de la Reja	-	Molí la Reixa
Molino de Timoteo	-	-	Molí del Turco
Molino del Conde	-	-	Molí de La Pólvara
Molino del Sar	-	Casa Molino de la Reja	Molí del Salt
Molino Nuevo	Molino	-	Molí de la Fàbrica de les Lones
Venta	-	-	-
Venta y Casa de St ^a B ^a	-	-	-
Venta y Casa de St ^a B ^a	-	-	Venta de Sta. Bàrbera

Figura 6. Habitatges rurals identificats en l'esbós planimètric i evolució toponímica. Font: Institut Geogràfic Nacional i Navarro (2005)¹⁵.

Casa de Santa Bárbara". I en altres ocasions el topònim s'ha deformat considerablement, com "Casa de Laforça", "Casa de Lamorcho" o "Casa de Guirná".

Finalment, convé valorar la referència a algunes edificacions que avui ja no existeixen o que, en el millor dels casos, es conserven en estat ruïnós. En aquest sentit, el plànol indica alguns habitatges que han anat desapareixent a mesura que el nucli urbà es va expandir per l'horta (cases com les de "Justo Juez", "Rico", "Plaza" o "Quero"), immobles que en el seu moment van tenir una destacada funció com "La Venteta", la "Venta de Santa Bàrbara" i els diferents molins vora a la rambla, i finalment, habitatges rurals irrecognoscibles o ja inexistents, com les cases de "Óscar", "del Tío Pau", de "Amorós" (Valero) o de "Garrinche". En tot cas, referències a un temps passat que ajuden a conèixer l'organització funcional i territorial d'un Petrer passat.

A TALL DE CLOENDA

Els esbossos planimètrics van ser el primer pas per a modernitzar el mesurament del terreny i la regulació cadastral a Espanya. Per a la majoria dels municipis, com a Petrer, era la primera vegada que es realitzava un mesurament científic del territori, i es va obtenir com a resultat una detallada cartografia a escala 1:25.000. A la fi del segle XIX, en l'elaboració dels treballs va ser determinant la perícia i implicació dels topògrafs, dels qui anava a dependre la correcta senyalització dels límits municipals i de les fites geogràfiques, però sobretot l'adequada identificació de les cases i propietats rurals que serviria com a base per a l'anhelada gestió cadastral i tributària.

Es tractava, per tant, d'un treball summament complex i sotmès a les múltiples pressions de la població local, per a qui el topògraf era vist segurament com un foraster que acudia amb els seus moderns aparells a alimentar conflictes, expropiar terres i generar revolada entre els veïns. El film *The Englishman Who Went up a Hill but Came Down a Mountain* (Christopher Monger, 1995) il·lustra a la perfecció les dificultats del quefer topogràfic en el llindar del segle XX, així com la inevitable conflictivitat entre la racionalitat topogràfica i la percepció del territori local i la seua gestió per part dels seus habitants.

En qualsevol cas, aquells treballs han deixat un important llegat tant documental com a topogràfic que permet un coneixement quasi-exacte del Petrer de 1898. Més enllà dels errors i omissions que puguen identificar-se (justificades tant per l'encara escassa experiència topogràfica com per la immediatesa que en el seu moment van tenir aquestes expedicions), el resultat dels treballs topogràfics iniciats en 1896 segurament oferisquen en un futur investigacions i descobriments sorprenents d'un Petrer molt diferent a l'actual.

Notes:

- ¹ A través del seu portal de descàrregues CNIG (<https://www.cnig.es/>).
- ² A destacar per exemple la *Fototeca Digital* del IGN (<http://fototeca.cnig.es/>), en què podem visualitzar els fotogrames dels anomenats vols americans dels anys 1940 i 50, les biblioteques virtuals de la Real Academia de Historia (<http://bibliotecadigital.rah.es>) o del Ministeri de Defensa (<http://bibliotecavirtualdefensa.es>), així com el visor cartogràfic de la Generalitat Valenciana (<http://terrasit.gva.es/>) que està ampliant notablement els seus serveis.
- ³ Moreno, Tomás (2008). Breve crónica de un siglo de catastro en España (1906-2002). *CT: Catastro*, 63, 31-60.
- ⁴ Villaplana, Luis (2009). *Los límites de Petrer (I): Petrer y Elda*. Disponible a: <http://petrereldia.com/reportajes/los-limites-de-petrer-i-petrer-y-elda.html>.
- ⁵ Morote, Álvaro F. (2015). *La toponimia de San Vicente del Raspeig a partir de los Bosquejos Planimétricos de 1898*. Ayuntamiento de San Vicente del Raspeig, Cultura.
- ⁶ Arístegui, Andrés et al. (2014). Catálogo de documentos del Archivo Topográfico del IGN (II). *Boletín Informativo de la Sociedad Española de Cartografía, Fotogrametría y Teledetección*, 12, 3-12.
- ⁷ En aquest sentit, resulta de gran interès la lectura de la sèrie de reportatges titulat *Els límits de Petrer*, que descriuen i analitzen les partions de Petrer respecte als sis municipis veïns durant els anys finals del segle XIX, un treball elaborat per Luis Villaplana Payá, disponible i accessible a través de la pàgina [Petrereldia.com](http://petrereldia.com).
- ⁸ *Ley de 24 de agosto de 1896 Ley de 24 de agosto de 1896 disponiendo la rectificación de las cartillas evaluatorias de la riqueza rústica y pecuaria, formación del catastro de cultivos y el registro fiscal de predios rústicos y de la ganadería, bajo la dirección de una Comisión Central de Evaluación y Catastro*.
- ⁹ Belando, Remedios (1990). *Realengo y Señorío en el Alto y Medio Vinalopó*. Universidad de Alicante, Caja de Ahorros Provincial de Alicante.
- ¹⁰ Cruces, Esther (2006). Los Itinerarios con Brújula, un documento para el conocimiento del territorio y de sus habitantes. Cuadernos conservados en el Archivo Histórico Provincial de Málaga (1897-1898). *CT: Catastro*, 57, 73-94.
- ¹¹ Vegeu nota 7.
- ¹² ORDE 7/2013, de 9 d'abril, de la Conselleria de Presidència i Agricultura, Pesca, Alimentació i Aigua per la qual s'aprova la delimitació entre els municipis de Monforte del Cid i Petrer.
- ¹³ *Diario Información* (16/03/2010). "El reparto del pantano".
- ¹⁴ Cruces, Esther (2006). *Op. cit.*
- ¹⁵ Navarro, Héctor (Coord.) (2005). *Petrer Tierra y Cielo*. Ed. Alvent.
- ¹⁶ Belando, Remedios (1990). *Op. cit.*